

**“DAMAK N’Sİ”NİN YAZIMINA İLİŞKİN
İLGİ ÇEKİCİ BİR ÖRNEK:
BRITISH LIBRARY OR 9515’TE KAYITLI
SATIRARASI KUR’AN TERCÜMESİ**

Okt. Ali GÜL**

ÖZ: Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra yaşadıkları her yerde Kur’an’ı kendi dillerine tercüme etmişlerdir. Kur’an tercümeleri Türkçenin tarihî dönemlerini takip ve tespit etmek bakımından son derece önemli belgelerdir. İslamiyeti kabul eden Türkler, intisap ettikleri dinin kutsal kitabını kendi dillerine aktarırken büyük özen göstermişlerdir. İlk dönemlerde genellikle satır arası tercüme yapılmıştır. Bire bir, kelime kelime yapılan satır arası tercüme her ifade için ayrı ayrı karşılıklar kullanılmıştır.

Bu yazıda Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir satır arası Kur’an tercümesinde damak n’sinin yazımına ilişkin alışık olunmayan yazım özellikleri üzerinde durulmuştur. İstinsah tarihi, mütercimi ve müstensihi bilinmeyen bu tercümedeki dikkat çekici bir özellik olan damak n’sinin yazımından hareketle eserin hangi dönemde ve sahada yazıldığına ilişkin çıkarımlarda bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, satır arası Kur’an tercümesi, damak n’si

**An Interesting Example About Orthography of “Nasal n”:
Interlinear Kur’an Translation Numbered OR 9515 in the British
Library**

** Ankara Üni. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Böl., agul@ankara.edu.tr

ABSTRACT: After converting to Islam, the Turkish people had translated the Qur'an into their own language wherever they settled. The translations of the Qur'an are essential to tracing and identifying the historical periods of the Turkish language. The Turks who had been converted in to Islam have taken great care in translating the holy book of the religion to which they have converted. In the earliest period interlinear translations had been common. In these literal, word-for-word translations a counterpart had beenn assigned to each term.

In this paper I examine the uncommon orthographic features of the nasal n in an interlinear translation of the Qur'an belonging to the period of the Old Anatolian Turkish. Based on the remarkable orthographic features of the nasal n, an attempt has been made to determine the period and region to which the translation belongs, whose date of copy, translator, and scribe is otherwise unknown.

Key Words: Old Anatolian Turkish, interlinear Qur'an translations, nasal n

GİRİŞ

Türkçenin asli sesleri arasında yer alan ve Köktürk Yazıtlarından bu yana gelişimini takip edebildiğimiz damak n'si sesi (eski ve yaygın bir yanlış olarak bu ses için “nazal n” terimi de için yazıtlarda h harfi, Uygur metinlerinde ise birleşği kullanılmıştır. Türkçenin yazımı için Arap alfabesi kullanılmaya başlandıktan sonra ise damak n'si için Doğu Türkçesinde ن, Batı Türkçesinde ن ve ن kullanımı yaygın olduğu görülür.

British Library OR 9515'te kayıtlı bulunan satır arası Kur'an tercümesinin Türkçe kısmında dikkat çeken en önemli özelliklerden biri damak n'sinin bu metinde 9 farklı şekilde gösterilmiş olmasıdır (Meredith-Owens 1957: 258-276)¹. İstinsah tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 14. yüzyılın sonu ya da 15. yüzyılın başına ait olduğunu tahmin ettiğimiz metindeki bu durum özel bir incelemeyi ve

¹ Bu nüshayı bilim dünyasına ilk defa ayrıntılı şekilde tanıtan Meredith-Owens, metinde damak n'si için ن ve ن kullanımlarını ayrı ayrı zikrederek bu sayıyı ona çıkarmaktadır. Maalesef biz bu yazmanın siyah beyaz ve bir hayli silik bir dijital kopyası üzerinde çalışma imkânı bulabildik. Metnin orijinalinde Türkçe kısmın kırmızı mürekkeple yazılmış olması, siyah beyaz dijital kopyanın okunmasında bir hayli sıkıntı çıkardı. Fiziki şartlara ilişkin bu zorluktan dolayı keş üzerindeki üç noktanın varlığı/yokluğu üzerinden bir tasnife gitmek mümkün olmadı ve her ikisini bir arada değerlendirdik.

metin içi tasnifi gerektirmektedir. Damak n'si için metinde kullanılan şekiller şunlardır: A- نـ B- قـ C- ثـ D- غـ E- نـ F- نـ G- نـ H- نـ I- نـ

İlk dikkati çeken nokta damak n'si sesi için hem bir tek harfin hem de iki harften oluşan birleşiklerin kullanılmış olmasıdır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere bu ayırım hem Köktürk harfli metinlerle Uygur harfli metinler arasında hem de Doğu ve Batı Türkçeleri arasında vardır; ama genel itibarıyla bu kadar geniş bir çeşitlilik mevcut değildir. Bu dokuz şeklin kullanım yerleri ve sıklıkları bize daha fazla fikir verebilir.

Aşağıda damak n'si için kullanılan her işaret, kullanıldığı yerler de göz önüne alınarak tasnif edilmiş ve tüm kullanımlar sıralanmıştır. Sözcüklerin transkripsiyonu yapılırken damak n'si için farklı bir yol izlenmiş ve kullanılan harflere göre her grup için ayrı işaret/işaretler kullanılmıştır. Esasında metindeki bu yazım özelliğinin daha iyi vurgulanabilmesi açısından sözcüklerin transliterasyonla gösterilmesi de tercih edilebilirdi; ama bu defa da okuyucular için ek açıklamalar yapmak gerekecekti. Bu sorunu bertaraf edebilmek için sözcüklerin transkripsiyonunu yaparken damak n'si için böylesi bir farklı yöntem izlenmiştir.

A) Damak n'sinin نـ ile Yazıldığı Sözcükler

Bu, esasında damak n'sinin yazımı için -özellikle de Batı Türkçesinde- beklendiği bir şekildir. İncelediğimiz metinde bu işaretin genelde ön ünlülü sözcüklerde ve ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanıldığı görülmektedir.

1- Kök veya gövdede: Aşağıdaki listeden de görüleceği üzere bu şekil sadece iki örnekte (*anla-* 121a3, *soŋ* 36b4) art ünlülü sözcüklerde kullanılmış olup diğer tüm kullanımları ön ünlülü sözcüklerdedir: *beŋdeşsüz* (119a3, 124b2, 127a3, 136b2), *beŋze-* (3a3), *beŋzersüz* (71a5), *deŋiz* (149b3), *diŋlen-* (57b4, 93b5, 154a1, 170a1), *göŋül* (111b3, 134b4, 157b2, 157b4), *öŋ* (38b3, 71b2, 194b1), *öŋdin* (102b4), *siŋek* (71a2-3-4), *süŋük* (74a1, 82b5), *yüŋ-* (24b4), *yüŋdür-* (49b1).

2- Teklik 2. şahıs iyelik ekinde: Burada da yine genelde ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanımın yoğun olduğu görülüyor: *birdüğüŋ* (161b1), *diledüğüŋ* (20a1), *dilüŋ* (16a1), *dirligüŋ* (30b5), *döndüğüŋ* (136b3), *eliüŋ* (18b1, 19a1, 25a5, 139b2, 163b1, 188b1), *ellerüŋ* (57b2), *göŋlüŋ* (111b3, 134b4), *gözlerüŋ* (36a5), *ilmüŋ* (179a2), *işlerüŋ* (120a2), *kendüsüŋ* (118b1), *sözüŋ* (54b4), *ünüŋ* (210b1), *yüzüŋ* (7b4, 199a3, 202a5); *kızlarıŋ* (230b5, 234a3), *Takrıŋ* (17b4), *Taŋgrıŋ* (124b2, 127a3, 130a1, 151b5, 177a3).

3- Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman, şart, hikâye birleşği ve şart birleşği çekiminde: Sadece bir örnekte (*dutduŋ*) art ünlülü bir sözcüğe ulanan ekte kullanılmıştır. Diğer tüm kullanımlar ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *birdüŋ* (141a4, 159a5, 228a3, 230b4), *biribidüŋ* (161a4), *degülidüŋ* (166a5, 166b1-3, 177a2), *depeledüŋ* (20b5), *döndürdüŋ* (7b4), *dönmeziseŋ* (7b5), *dutduŋ* (161b5), *eydeyidüŋ* (30b1), *eyledüŋ* (120a2-3), *geldüŋ* (21a2, 23b1, 46b3), *gelmedüŋ* (30a4), *getürdüŋ* (5a1), *getürmedüŋ* (36b5), *gördüŋ* (30a3), *öldürdüŋ* (160a1), *ölüriseŋ* (43a4), *sözlülerdeniseŋ* (121a5).

4- Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde: Birkaç kullanım dışında çoğunlukla ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanılmıştır: *analaruŋuz* (104a2), *atalaruŋuz* (104a2), *birüŋüz* (84b5, 198b5, 245b2) - *birüŋüz* (91b5), *dillerüŋüz* (90b2, 197a2), *dönecegüŋüz* (209b1), *dükeliŋüz* (123a2), *eliŋüz* (246b3), *elleriŋüz* (25b5) - *ellerüŋüz* (123a1, 198b3), *erenleriŋüz* (229a3), *evüŋüz* (93a5, 226b3), *evleriŋüz* (104a2, 227a2), *göŋglüŋüz* (231b5), *göŋgüllerüŋüz* (232b4), *günüŋüz* (216a4), *ikiŋüz* (21a5), *iniŋüz* (141a1), *eyü işlülörüŋüz* (226a1), *işüŋüz* (132a5), *karındaşlaruŋuz* (220a2), *kendüsüŋüz* (47b4, 104b2), *köyüŋüz* (148b1), *niceŋüz* (103a2, 105b1, 109b4, 183a1-2), *şehriŋüz* (147a2), *Taŋgrıŋuz* (29b1-5, 31a4, 75a4), *tayılaruŋuz* (104a4), *tenüŋüz* (196b3), *tenleriŋüz* (104a1), *üsdüŋüz* (74a4, 221b1), *üstüŋüz* (215b4), *yiriŋüz* (24b2, 39b4, 121b3, 183a2), *yöreŋüz* (120b4).

5- Çokluk 2. şahsın görülen geçmiş zaman, şart, hikâye birleşği ve şart birleşği çekiminde: Tüm kullanımlar ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *bildüŋüz* (96a1), *bilmedüŋüz* (205b4), *bilüriseŋüz* (83a3, 83b3, 86b4, 128a1, 181a1), *bilmeziseŋüz* (220a1), *birdüŋüz* (201a5), *biribindüŋüz* (244a4), *birüriseŋüz* (230a5), *degülidüŋüz* (243a5), *degülseŋüz* (120b4), *depeleridüŋüz* (225a5), *didüŋüz* (153b3, 171b3), *dileriseŋüz* (225b3), *diridüŋüz* (85b3) - *dirüdüŋüz* (217a5, 245b4), *eglenmedüŋüz* (32a2), *eydüridüŋüz* (90b2), *eytdüŋüz* (90b4), *getürdüŋüz* (122b5, 235b4), *girdüŋüz* (93a5), *gizleseŋüz* (233a3), *götürdüŋüz* (101b1), *güleridüŋüz* (86a5), *işitmeŋüz* (90b4), *işledüŋüz* (155a1) - *işledüŋüz* (220a3), *işleridüŋüz* (179a3, 216a5), *sizdüŋüz* (243b2).

6- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: Sadece iki örnekte (*kaluŋ*, *yapısuŋ*) art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanılmıştır. Diğer tüm kullanımlar ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *bilüŋ* (37a5), *birüŋ* (61b3, 63a1-2, 63b2, 72a5, 95a5, 96a1, 102a3, 143b1, 226b5), *birüŋüz* (91b5), *depelemeŋ* (157b1), *dileŋ* (232b4), *dilemeŋ* (80b4), *dimeŋ* (24a3), *gerü dönüŋ* (39b3, 91a1, 93b3, 222a2), *eksimeŋüz* (133b2), *eyidüŋ* (21a5, 21b4, 119b5, 226b3), *eyleŋüz* (239a1), *eylemeŋüz* (105a5), *eylenmeŋ*

(233a1), *geçün* (92a4), *gelün* (223a3, 225b4), *gelünüz* (119b4), *gelmeünüz* (31a1), *getürün* (41a4, 47a5, 150b1, 167b5, 173b3, 233b3), *getürmeünüz* (62a4), *gürün* (141a1, 232a5), *gürmeünüz* (232a4), *gürmeünüz* (93a4), *gönderün* (230b2), *görün* (181b4, 202a4), *gösderün* (242b1), *göyündürün* (48a3), *içmeünüz* (101a3), *inünüz* (141a1), *isdeünüz* (181a3), *işleünüz* (239b2), *ivmeünüz* (43b5), *kılun* (63a5, 180b5), *öldürün* (182b2), *söyleünüz* (236a1), *söylemeünüz* (86a1), *sürinmeünüz* (131a3), *yapışun* (72a5), *yün* (23a2, 61b3), *yünüz* (27b5, 63b1, 79a4, 240a3), *yürün* (151a4, 202a4), *yürimeünüz* (185b2), *yürimeünüz* (133b2).

7- İlgili durumu ekinde: Üç yerde (*çalabısınun*, *kızlarınun*, *korğulularun*) art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde, geri kalanların tamamında ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir:

birbirinün (123a2), *birenlerinün* (245a4), *çalabısınun* (34b3), *dünün* (82b3), *eyleyenlerinün* (148b5), *göklerinün* (11a4, 83a5, 120b3), *günün* (82b3, 216a4), *güninün* (154b4), *işlerinün* (210a2, 211a5), *kızlarınun* (231a1), *kimseninün* (229a3), *kimün* (83a2, 85a4-5, 178a5), *kişininün* (27a2, 41a4-5), *korğulularun* (132b4), *senün* (10a2 vd. 26 defa), *sizinün* (6a4 vd. 55 defa), *ünlerinün* (210b1), *yidisinün* (83a5), *yirün* (11a5, 99a1, 120b3, 239b4).

B) Damak n'sinin ı ile Gösterildiği Sözcükler

Tamamı art ünlülü sözcüklerde ve bunlara ulanan eklerdedir.

1- Kökte veya gövdede: *ağ-* (ağ- 62b5, 221a3, 224a3), *ağla-* (ağla- 39a5, 39b2), *ağlu* (ağlu 210a5), *ağlucağ* (ağlucağ 45a4), *ağsuzda* (ağsuzda 92b1), *arağkuluğ* (arağkuluğ 51a4, 98a4, 150a2, 229b2), *soğ* (soğ 65a1, 88a1, 125b5, 140a2, 176b1, 179a3, 194a5, 209a3), *soğra* (soğra 1a3 vd. 17 defa), *Tağrı* (Tağrı 17b4), *yaluğuz* (yaluğuz 51b2, 246b2), *yağlış* (yağlış 38b1).

2- Teklik 2. şahıs iyelik ekinde: *anağ* (anağ 20a3), *arağ* (arağ 162a5), *çalabuğ* (çalabuğ 1b5, 64b3, 67b3, 214a5), *Tağrığ* (Tağrığ 3b1-4, 4a5, 108b5, 163b3, 172a4, 179b3, 238a1), *Tağrığ* (Tağrığ 22a1), *kanaduğ* (kanaduğ 163b2), *kanatlaruğ* (kanatlaruğ 136a5), *karındaşuğ* (karındaşuğ 20b2, 21a4), *yağkağ* (yağkağ 139b2, 163b1).

3- Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde: *ayırduğ* (ayırduğ 30b1), *bulmasağ* (bulmasağ 93b2), *durduğ* (durduğ 31a3), *durmasağ* (durmasağ 128a2), *dutduğ* (dutduğ 26b1), *oğıduğ* (oğıduğ 188a5), *saklamaduğ* (saklamaduğ 30b2), *kalduğ* (kalduğ 21a1), *kıldığ* (kıldığ 30a4, 47b1), *kurtıldığ* (kurtıldığ 161b3), *yazmaduğ* (yazmaduğ 188b1).

4- Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde: *ağızlaruğuz* (ağızlaruğuz 219b4), *alduğukuz* (alduğunuz 219b4), *altuğuz* (altuğuz 221b1), *analaruğuz* (analaruğuz 219b3), *arağuz* (arağuz 23b3, 70a1, 105a5, 189a3, 196b4, 224a1), *arduğuz* (arduğuz 80b5), *atağuz* (atağuz 72a2), *atalaruğuz* (atalaruğuz 46b2, 120b5, 125a3, 246a1), *ayağklarukuz* (ayağklaruz 25b5), *bolduğukuz* (bolduğunuz 197a5), *çalabıkuğuz* (çalabınuğuz 55a4, 240a3)- *çalabuğuz* (çalabuğuz 54b1, 79b1), *çalaplaruğuz* (çalaplaruğuz 43b3), *kanğıkuğuz* (kanğınuğuz 144b3), *karavaşlaruğuz* (karavaşlaruğuz 95b1, 96a2), *kılduğukuz* (kılduğunuz 23b5), *kız karındaşlaruğuz* (kız karındaşlaruğuz 104a3), *kopduğukuz* (kopduğunuz 212a3), *kullaruğuz* (kullaruğuz 95b1), *oğluğuz* (oğluğuz 219b4), *oğlanlaruğuz* (oğlanlaruğuz 244b2), *ortağuz* (ortağuz 182b5), *pinğarlaruğuz* (pinğarlaruğuz 130b1), *Tağrıkuğuz* (Tağrınuğuz 6a4, 22a5, 52a4, 63a1-5, 76b5, 120b5, 188a2, 213a5, 215b4, 241b5), *Tanğrıkuğuz* (Tanğrınuğuz 46b4), *Tanğrılaruğuz* (Tanğrılaruğuz 48a3), *taşazakuğuz* (taşazanuğuz 104a5), *tonlaruğuz* (tonlaruğuz 102b4), *uyıduğukuz* (uyıduğunuz 197a4), *yaradılduğukuz* (yaradılduğunuz 212a3), *yazuğklarukuz* (yazuğklaruz 180a2, 136a2), *yılğıkaruğuz* (yılğıkaruz 23a2), *yoluğuz* (yoluğuz 24b2).

5- Çokluk 2. şahsın görülen geçmiş zaman, şart, hikâye birleşiğı ve şart birleşiğı çekiminde: *ağlasakuğuz* (ağlasanuğuz 121a3), *bağladuğuz* (bağladuğunuz 242b1), *barıduğuz* (barıduğunuz 53b5, 173b2), *barısakuğuz* (barısanuğuz 44a1, 151b3), *bolduğuz* (bolduğunuz 230b4), *bolurısakuğuz* (bolurısanuğuz 48a4, 56a2, 88a1, 91a2, 101b1, 150b2, 242b5), *buyururıduğuz* (buyururıduğunuz 243b4), *dutarısakuğuz* (dutarısanuğuz 93b1), *dutduğuz* (dutduğunuz 118b4, 182b4), *inanduğuz* (inanduğunuz 25b3), *ğalduğuz* (ğalduğunuz 86b3), *ğılduğuz* (ğılduğunuz 29a1, 70a2, 138b4), *ğılsakuğuz* (ğılsanuğuz 233a2), *ğılurıduğuz* - *ğılurıduğuz* (ğılurıduğunuz 126a5, 171a1, 225a5, 243b4), *ğılurısakuğuz* (ğılurısanuğuz 221a5), *unitduğuz* (unitduğunuz 216a4), *ğorğarısakuğuz* (ğorğarısanuğuz 226b1), *ğaparıduğuz* (ğaparıduğunuz 125a3), *ğutduğuz* (ğutduğunuz 86a4), *ğutmaduğuz* (ğutmaduğunuz 225b2), *urduğuz* (urduğunuz 71a1), *yatduğuz* (yatduğunuz 86b1).

6- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: *aluğ* (aluğ 95a5), *anuğ* (anuğ “anın, yâd edin” 248b2) *awlağuz* (ağlanuğuz 227a2), *bağkuğ* (bağkuğ 151a5), *baruğuz* (baruğunuz 119b3), *barmağuz* (barmağunuz 65b2), *boluğ* (boluğ 30a1, 127b3, 128b5, 130b3, 131b5, 180a1, 211a1), *bolmağ* (bolmağ 130b4, 235b4), *bolmağuz* (bolmağunuz 199b3), *çıkuğ* (çıkuğ 198a2), *duruk* (duruk 17b1), *ğıluğ* (ğıluğ 6a4 vd. 14 defa), *ğılmağ* (ğılmağ 107b3, 108b1), *ğılmağuz* (ğılmağunuz 226b1), *ğorğkuğ* (ğorğkuğ 130b3, 213a5), *ğorğkuğuz* (ğorğkuğunuz 127b3, 128b5, 199b2), *otaruk* (otaruk 23a2), *oturuğ* (oturuğ 226b3), *oturmağ* (oturmağ 232b1), *oğıkuğ* (oğıkuğ 2a5, 241b1),

okımağuz (okımağuz 136a3), *sağlanuğ* (sağlanuğ 62a2-3), *sanmağuz* (sanmağuz 102a5), *satuğuz* (satuğuz 95b5), *sımağuz* (sımağuz 27b5), *soruğ* (soruğ 47b3), *tağuğ* (tağuğ 60a3, 190a1, 216a4, 217a5, 245b3), *tağilüğ* (tağilüğ 232b1), *tağuğ* (tağuğ 181a4), *tağuğ* (tağuğ 133b1), *tuğuğuz* (tuğuğuz 246b1), *tutuğ* (tutuğ 129a4), *uruğ* (uruğ 87b4), *uyuğ* (uyuğ 29b5), *uymağ* (uymağ 91b2).

7- Yönelme durumunda: Sadece “sen” ve “o” zamirlerinin yönelme durumunda görülür: *saúa* (sağa 1b1), *aúa* (ağa 16b3 vd. 13 defa).

8- İlgi durumu ekinde: *ayruğuğ* (ayruğuğ 106b5), *çalabımızuğ* (çalabımızuğ 21b5), *tağunuğ* (tağunuğ 53a3), *Tağırinuğ* (Tağırinuğ 62a1, 193b1), *Tağırinuğ* (Tağırinuğ 45a5), *uçmağuş* (uçmağuş 54a3).

C) Damak n'sinin Ğ ile Gösterildiği Sözcükler

Bu şekil de genellikle art ünlülü sözcüklerde ve art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanılmıştır. Türkçe ve ön ünlülü olduğu hâlde ulanan eklerde damak n'si için Ğ kullanılmış olan sözcükler *degüliğuw*, *dönmezisew*, *işidüw*, *evleriw* ve *sizüw*'dür.

1- Kökte veya gövdede: Tamamı art ünlülü sözcüklerdir: *aw-* (ağ- 11b3, 109a4), *awla-* (ağla- 227a2, 104b4), *awmağ* (ağmağ 44b3), *awlu* (ağlu 210a5), *awsuzda* (ağsuzda 44a3), *kıraw* (kırağ 45a3), *sow* (soğ 78a4, 147b3, 151a5, 202a4, 211a5), *sowra* (soğra 39b2 vd. 16 defa), *Tawrı* (Tağrı 101a4, 113a4, 207a3), *tow-* (toğ- 154b1), *yalıw* (yağlı 45a5), *yaluwlığ* (yağlılık 34a3).

2- Teklik 2. şahıs iyelik ekinde: Tamamı art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *anaw* (anağ 5a3, 20b4), *ataw* (atağ 5a3), *buyruğuw* (buyruğuğ 136b1), *çalabıw* (çalabığ 177a5) - *çalabuw* (çalabuğ 36a1, 195b4), *karındaşuw* (karındaşuğ 164a4), *katuw* (katuğ 162a3), *Tağırıw* (Tağırığ 11a4 vd. 15 defa).

3- Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman, şart ve birleşik şart çekiminde: Çoğunlukla art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde görülür: *barısaw* (barısağ 134a2), *bolurısaw* (bolurısağ 184a3), *bolmasaw* (bolmasağ 118b1), *buyurduw* (buyurduğ 115b3), *kalduw* (kalduğ 120a1), *koparduw* (koparduğ 35a4), *kullanduw* (kullandüğ 120b2), *sorarisaw* (sorarisaağ 211b3), *unutduw* (unutduğ 35b1); *degüliğuw* (degüliğuğ 166b5), *dönmezisew* (dönmezisaağ 132a4).

4- Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde: Tamamı art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *ağızlarıwuz* (ağızlarığuz 90b2), *arğawuz* (arğaağuz 47a2), *ayağıwuz* (ayağığuz 39b3), *ayağlarıwuz* (ayağlarığuz 123a1),

çalabıwuz (çalabıñuz 72b1), *Tañğrıwuz* (Tañğrıñuz 136a3), *uluwuz* (uluñuz 122b5), *uluraquwuz* (uluraquñuz 25b4), *ussuwuz* (ussuñuz 48a3).

5- Çokluk 2. şahsın görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde: Tamamı art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *barıduwuz* (barıduñuz 80b5, 179a3), *qıldıwuz* (qılduñuz 109a5), *suvadıwuz* (suvadıñuz 131a3).

6- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: Sadece *işidüw* örneğinde ön ünlülü bir sözcüğe ulanan ekte kullanıldığı görülmektedir. Diğer tüm kullanımları art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *baruw* (baruñ 21a5, 86a1, 122a3), *boluw* (boluñ 62a4, 72a4, 102a4, 127b1, 129a4, 130a4, 133a3, 226b5), *bolmaw* (bolmañ 21a4, 133a5, 151b1), *buraquw* (buraquñ 25a1), *çıqmaw* (çıqmañ 226b4), *dartuw* (dartuñ 132a2), *dururuw* (dururuñ 72a5), *dutuw* (dutuñ 75b4, 249a3), *dutmawuz* (dutmañuz 96a2), *işidüw* (işidüñ 71a1), *qalmaw* (qalmañ 31b5), *qıluw* (qıluñ 71b4-5, 75a4, 115b2, 146b2, 185b1), *qorquw* (qorquñ 127b1, 129a4, 130a4, 131b5, 133a3, 180b5, 213a5, 233b1, 236a1), *qorquwuz* (qorquñuz 133b3), *qorqmaw* (qorqmañ 21b3), *oquw* (oquñ 171a5), *qartısmaw* (qartısmañ 187b4), *qutuw* (qutuñ 101a4), *urmw* (urmañ 39b3).

7- Yönelme durumunda: Sadece “o” zamirinin yönelme durumunda kullanılmıştır: *awa* (aşa 11b1, 16a1, 41a2, 115a4).

8- İlgi durumu ekinde: Çoğunlukla art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde görülür. Ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerdeki az sayıdaki kullanım kalın dizilmiştir: *anuw* (anuñ 11b1, 40b3, 58a3, 120b4, 147b5, 186a5, 196b1, 219b2), *anlaruw* (anlaruñ 42b3, 76a3, 180a4, 206a4, 228a1), *bunuw* (bunuñ 241b3), *bularuw* (bularuñ 128a4), *bunlaruw* (bunlaruñ 49b4, 108b4, 114a3), *evlerüw* (evlerüñ 187a1), *qullarınuw* (qullarınuñ 115a5), *sizüw* (sizüñ 169a3), *şamunuw* (şamunuñ 116b1), *Tañğrınuw* (Tañğrınuñ 36b2), *yazuqlularuw* (yazuqlularuñ 151a5).

D) Damak n'sinin Ğ ile Gösterildiği Sözcükler

Tamamı art ünlülü sözcüklerde ve art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir.

1- Kökte: *yaluğuz* (yaluñuz 14a2, 15b4).

2- Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde: *dutduğuz* (dutduğunuz 147a1), *qarındaşuğuz* (qarındaşunuz 104a3).

3- Çokluk 2. şahsın şart çekiminde: *bolsağuz* (bolsañuz 101a5).

4- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: *sanmağuz* (sanmañuz 89b3).

E) Damak n'sinin Ő ile Gösterildiği Sözcükler

Bu yazım genelde art ünlülü sözcüklerde ve art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde görülmekle beraber, özellikle ilgi durumundaki ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde de sıkça kullanılmıştır.

1- Kökte veya gövdede: Yalnızca iki örneği vardır: *koşşılık* (koşşılık 234b3), *yalın* (yalın 146a3).

2- Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman ve birleşik şart çekiminde: Yalnızca iki örneği vardır: *barıdun* (barıduş 36a1), *dutarısan* (dutarısaş 121a3).

3- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: Sadece *inün* örneğinde ön ünlülü bir eylemin emir çekiminde görülür, diğer tüm kullanımları art ünlülü eylemlerdir: *barun* (baruş 240b4), *bolun* (boluş 101a4), *buraşun* (buraşun 122a5), *durun* (duruş 162b4), *dutun* (dutuş 102a3), *inün* (inüş 34b4), *saşlanun* (saşlanuş 79b1), *şılun* (şılıuş 33b4, 48a3, 71b5, 92a4, 104b2, 109b4, 199b2, 230b3), *şorşun* (şorşun 55a3, 129a4), *vurun* (vuruş 88b1).

4- İlgi durumu ekinde: İlgi durumunda bu şeklin yoğun olarak kullanılmasının en önemli sebeplerinden biri, ekin ünlüyle biten sözcüklerden sonra -nXş şeklinde gelmesi ve ek başındaki n'nin sondaki ş'yi deşıştirmesi olabilir: *anun* (anuş 1b2 vd. 138 defa), *aşacınun* (aşacınuş 26a1), *birinün* (birinüş 89a1), *bunun* (bunuş 47b1, 65a5, 66a2, 201b4 Hepsisi de *bunun bigi* öbeği içerisinde), *dirliginün* (dirliginüş 170b1), *şüninün* (şüninüş 55a4), *ikisinün* (ikisinüş 114b2), *oşlanlarınun* (oşlanlarınuş 135a1, 156a3), *taşınun* (taşınuş 8b5), *Taşırınun* (Taşırınuş 10a2 vd. 17 defa), *Taşırınun* (Taşırınuş 101a4); *anların* (anlarınuş 70b2 vd. 43 defa), *bunların* (bunlarınuş 10b5 vd. 41 defa), *şöşlerin* (şöşlerinuş 98b5, 106a4), *ilerükilerin* (ilerükilerinuş 83a2, 151a4), *işlerin* (işlerinuş 65a1), *şulların* (şullarınuş 141b1), *şizün* (şizünüş 77a5, 90b2, 48b1), *taşırınuşun* (taşırınuşunuş 63a5), *yirün* (yirünüş 106a4).

Aynı zamanda n ile biten sözcüklerden sonra ekin sonundaki ş'nin n ile yazıldığı da düşünülebilir: *şünün* (şünüş 86b2), *şenün* (şenüş 12a4 vd. 10 defa).

F) Damak n'sinin ن ile Gösterildiği Sözcükler

Doğu Türkçesinde damak n'sini göstermek için kullanılan bu birleşik, konumuz olan metinde genelde ön ünlülü sözcüklerde ve ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanılmıştır.

1- Kökte veya gövdede: *aşglu* (116a3), *beaşdeş* (131a1), *beaşdeşsiz* (138b1), *beaşzer* (113a5), *biaş* (66a1, 180b1, 215a1), *deaşiz* (20a4 vd. 18 defa), *diaşlenecek* (110b2), *göaşül* (38a2 vd. 20'den fazla),

kiñg (31a4, 190a2), *süñgük* (77b1), *yeñgi* (38a1) - *yiñgi* (118b4, 238a4), *yiñgi-* (33a5); *Tañgrı* (3a4 vd. 600'den fazla).

2- Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman çekiminde: *gördüñg* (13b2)

G) Damak n'sinin نى ile Gösterildiği Sözcükler

Tamamı art ünlülü sözcüklerde ve art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir.

1- Kökte ve ya gövdede: *anğla-* (añgla- 19b1), *anğsuzda* (añgsuzda 135a5), *sonğra* (soñgra 28b1), *Tanğrı* (Tañgrı 22a1, 44b4, 45a5, 46a1, 46b4, 47b2, 48a1, 48a3, 55b3, 123a3, 225b5, 228a3).

2- Teklik 2. şahıs iyelik ekinde: *yağank* (yağañg 139b2), *yağınınğ* (yağınınğ 1a4), *Tañgrınğ* (Tañgrınğ 11a2, 152b2).

3- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: *oğınğ* (oğınğ 219b5)

4- Yönelme durumunda: *sañga* (sañga 65a1)

H) Damak n'sinin نى ile gösterildiği sözcükler

Sadece iki yerde kullanılmıştır.

1- Kökte: *Tanwrı* (Tañgrı 74a2, 101a1)

2- Teklik 2. şahıs iyelik ekinde: *Tañgrınw* (Tañgrınğ 114b4)

I) Damak n'sinin نى ile Gösterildiği Sözcükler

Bu birleşik genelde “ben, sen, o” zamirlerinin yönelme durumunda görülür. Az sayıda örnekte de sözcük kökünde yer almaktadır. Çoğunluğu aşağıdaki ikinci grupta olmak üzere bu kullanım 500'den fazladır.

1- Kökte veya gövdede: *onğar-* (oñgar- 145b2), *puğar* (puñgar 4b1, 79a3, 123b3, 129b1, 130b1, 239a3), *Tanğrı* (Tañgrı 63a1-2, 142b4, 250b4).

2- Yönelme durumunda: *anğa* (añga 1b2 vd. 250 defadan fazla), *bañga* (bañga 1a1 vd. 74 defa), *sañga* (sañga 3b1 vd. 79 defa), *yañga* (yañga 2a4 vd. 100'den fazla).

Yukarıda damak n'sinin kullanıldığı tüm sözcükler, kullanılan harflere ve kullanım yerlerine göre tasnif edilmiştir. Fark edileceği üzere aynı sözcüğün farklı şekillerde yazıldığı birçok örnek bulunmaktadır. Bu sözcükleri de bir arada göstermek yerinde olacaktır. Aşağıdaki listede

sözcüklerin farklı şekilleri ile beraber, parantez içinde, bunların metinde kaç defa geçtiği gösterilmiştir.

Kökte

Taqrı (1)	Tawrı (3)	Taŋrı (600+)	Tanqrı (14)	Tanwrı (2)
Tanqrı (4)				
aŋla- (1)		aqla- (2)	awla- (2)	anqla-(1)
aqlu, aqlucaq (1-1)		awlu (1)	aŋglu (1)	
aqsuzda (1)		awsuzda (1)	anqsuzda (1)	
beŋdeşsüz (4)		beŋdeş-beŋdeşsüz (1-1)		
beŋze-, beŋzersüz (1-1)		beŋzer (1)		
soqra (17)		sowra (16)	sonqra (1)	
soŋ (1)		soq (8)	sow (5)	
yaluquz (2)		yaluquz (2)		
aq- (3)		aw- (2) "an-"		
deŋiz (1)		deŋiz (18)		
diŋlen- (4)		diŋlenecek (1)		
göŋül (4)		göŋül (20+)		
süŋük (2)		süŋük (1)		
yalıw (1)		yalın (1)		

Teklik 2. şahıs iyelik ekinde

Taŋrıŋ-Taqrıŋ (5-1)	Taŋrıq-Tanqrıq (8-1)	Taŋrıw (15)
Taŋrıŋq (2)		
Taŋrıw (1)		
çalabuq (4)	çalabıw-çalabuw (1-2)	
anaq (1)	anaw (2)	
qarındaşuq (2)	qarındaşuw (1)	
yaqaq (2)	yaqanq (1)	

Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde

dutduŋ (1)	dutduq (1)
qalduq (1)	qalduw (1)

degülidün (4)	degülidüw (1)
gördün (1)	gördünġ (1)
dönmezisen (1)	dönmezisew (1)

Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde

Taŋrıñuz (4)	Taŋrıwuz (1)	Taŋrıñuz-Taŋrıñuz (11-1)
ağızlaruñuz (1)	ağızlaruwuz (1)	
analaruñuz (1)	analaruñuz (1)	
atalaruñuz (1)	atalaruñuz (4)	
ayaqlaruñuz (1)	ayaqlaruwuz (1)	
çalabıñuz-çalabuñuz-çalaplaruñuz (2-2-1)	çalabıwuz (1)	
karındaşlaruñuz (1)	karındaşlaruñuz (1)	

Çokluk 2. şahsın görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde

barıdıkuz (2)	barıduwuz (2)
kıldıkuz (3)	kılduwuz (1)

Çokluk 2. şahıs emir çekiminde

kılun (2)	kıluk (14)	kıluw (6)	kılun (8)
boluk (7)	boluw (8)	bolun (1)	
koruk (2)	koruw (9)	korun (2)	
okık (2)	okıw (1)	okınk (1)	
baruw (3)	barun (1)		
bolmak (2)	bolmaw (3)		
buraguw (1)	burakun (1)		
duru (1)	durun (1)		
dutuw (2)	dutun (1)		
saqlanuk (2)	saqlanun (1)		
korukuz (3)	koruwuz (1)		
sanmakuz (1)	sanmaguz (1)		
tutuk (1)	tutuw (1)		
uruk (1)	vurun (1)		

İlgi durumu ekinde

Taṅrınun-Tawrınun(17-1)	Taṅrınuḡ-Tanḡrınuḡ(2-1)	Taṅrınuw(1)
sizüḡ (55)	sizüw (1)	sizün (3)
anlaruw (5)	anlarun (43)	
anuw (8)	anun (138)	
bularuw-bunlaruw (1-3)	bunlarun (41)	
bunuw (1)	bunun (4)	
göklerüḡ (3)	göklerün (2)	
gününüḡ (1)	gününün (1)	
günüḡ (2)	günün (1)	
işlerüḡ (2)	işlerün (1)	
kāfirlerüḡ (1)	kāfirlerün (1)	
senüḡ (27)	senün (10)	
ṭamunuḡ (1)	ṭamunuw (1)	
yirüḡ (4)	yirün (1)	

Yönelme durumu ekinde

aḡa (13)	awa (4)	aḡa (250+)
saḡa (1)	sanḡa (1)	sanḡa (79)

British Library OR 9515'te kayıtlı bulunan satır arası Kur'an tercümesinin Türkçe çevirisinde damak n'si için kullanılan harfleri ve harf çiftlerini, bunların hangi sözcüklerde ve görevlerde kaç defa kullanıldıklarını, metin içinde farklı yazımları olan sözcükleri yukarıda göstermiş bulunuyoruz. Ayrıca yazının sonunda konumuzu oluşturan harflerin ve harf çiftlerinin nerede ve kaç defa kullanıldığını gösteren bir tablo da mevcuttur (Bkz. Tablo 1).

Tüm bu verilerden yola çıkarak şu çıkarımlarda bulunmak mümkün görünmektedir:

Damak n'sini göstermek için kullanılan 9 harf/harf çiftinden sadece iki tanesi (نك ve كئ) genel olarak ön ünlülü sözcüklerde ve ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanılmış, diğerleri ya tamamen ya da

çoğunlukla art ünlülü sözcüklerde ve bunlara ulanan eklerde kullanılmıştır.

ث bu metinde damak n'sini göstermek için en sık kullanılan harflerden birisidir ve ön ünlülü sözcüklerde kullanılmıştır.

Art ünlülü sözcüklerde damak n'sini göstermek için temel olarak ق ve ث kullanılmıştır. Bu iki harf hem sözcük köklerinde hem de damak n'si içeren tüm ekli şekillerle kullanılmıştır. Yukarıdaki listede de görüleceği üzere birden fazla yazımı olan sözcüklerde yine bu iki harf sık sık birbirleri yerine kullanılmıştır. Ayrıca damak n'sini gösteren bu harflerin metindeki sayılarına baktığımızda ق'ın ث'den daha fazla olduğunu görmekteyiz.

ن ve نغ kullanımıyla ilgili olarak da dikkat çekici bir hususu belirtmek gerekiyor: Gerek ن gerekse نغ adeta tek bir şekil için metinde kullanılmışlardır. ن neredeyse tamamen sadece ilgi, نغ ise yönelme durumunda kullanılmıştır. Her ikisinin de kullanıldığı başka yerler varsa da bu iki kullanımları diğerlerini önemsiz kılacak kadar baskındır.

نق ve özellikle de نق çok az kullanılmıştır. Her ikisi de sadece art ünlülü sözcüklerde ve ق ile ق'ın birer varyantı olarak yer almışlardır. Hatta نق sadece “Tanwri” ve “Taḥḡrinw” şekillerinde kullanılması sebebiyle göz ardı bile edilebilecek bir kullanım sıklığına sahiptir.

Yine damak n'si için hep art ünlülü sözcüklerde ve nadiren kullanılan bir harf de غ'dır. Bu harfin de ق ve ث için kullanılan bir varyant olduğu söylenebilir.

Tüm bu verilerden yola çıkarak bu metinde damak n'sinin farklı yazımlarıyla ilgili, sadece art ve ön ünlülü sözcüklerde farklı harf veya harf çiftlerinin kullanıldığını, bunda bile sistemli ve düzenli bir durum bulunmadığını söyleyebiliriz. Büyük ihtimalle bu alışılmadık durum ya çevirmenin/müstensihin kişisel yazım alışkanlığından ya da belli bir saha veya döneme özgü bir yazım alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Çevirmenin/müstensihin kimliğini bilmediğimiz ve dolayısıyla yazdığı başka bir metni görmediğimiz için kişisel yazım alışkanlığını belirleyen ne olduğuna ilişkin herhangi bir çıkarımda bulunmamız mümkün değil. Bu durumda benzer bir yazım şekline rastlanabilecek metinleri tarayarak bir bölge veya dönem tespiti yapmaya çalışmak daha doğru olacaktır.

Damak n'sinin yazımı ile ilgili benzer bir durum Kıpçak sahasında görülür. Omeļjan Pritsak, *Kıpçakça* adlı makalesinde (Pritsak 1988) damak n'sinin yazımıyla ilgili şöyle söyler:

“Nazal n (an-nūn al maǧmūna), yani η (krş. Kāşgarî: “bu sesin (η) Türk olmayanlar için telâffuzu çok zordur”)’nin verilişi çok çeşitlidir. T de dört şekilde yazılmıştır: 2 n, ayrıca nk, veya Θ ğ (art damaklılarda) ve 2 (ön damaklılarda). AH bunun için ı̇ (altında üç nokta olan nun -yazarın notu-) işaretini kullanır, yahut “nazal n” (an-nūn at-ḥaişūmiya) diye yazarak gösterir. BM 2 n yahut üzerine kāf (ön damaklılarda) konmuş nūn ve üzerine kāf (artdamaklılarda) konmuş nūn + ğayın’la yazar. TZ ve MS tamamıyla nk ile yazar. Q da hece sonunda Θ ğ, kelime sonunda nk ve kelime içinde nk (ince ünlülerden sonra) ve nġ (kalın ünlülerden sonra) ile yazılır: bazı kelimelerde η yerine n kullanılır.”² (Pritsak 1988: 115)

Ali Fehmi Karamanlıoğlu da *Kıpçak Türkçesi Grameri* adlı eserinde damak n'sinin yazımına ilişkin bilgiler vermiş, bu sesin Kıpçak Türkçesi metinlerinde نك، ك، ن، غ، نغ gibi farklı şekillerde yazıldığını belirtmiştir:

“Arap harfli eserlerde T ve TZ hariç, bu ses çok defa belirtilmemiştir. Nun (2) ile yazılması n sesi ile karışmasına yol açmaktadır. nġ sesinin belirtilmesi de eserler arasında bir birlik göstermemektedir. T’da yalnız nun ile gösterildiği (özellikle eklerde), kalın sıradaki sözlerde yalnız ğ (Θ) (msl. şoġra T81, 26 vd.) görülmekle birlikte, çok defa nġ (nun ve kef) ve üç noktalı kef ile yazılarak belirtilmiştir. (msl. nġ ile eġgse ÜBÜTİ5, 19; tengiz T69,4/7 vb. 2 ile köñül T100,21; altıңызda üəbKZİ53 vb.).

EH’da nġ genellikle nun ile yazılmaktadır (msl. Tenri EH40; tansık EH65 vb.). Bazen nun’un altına, kef’in üstüne konan üç nokta ile ifade edilmiştir (msl. köñül EH85; tanladı â Ğ EH65 vb.). Nadiren nġ ile yazılmış ve alta yine üç nokta konmuştur (msl. öñg sũ, soñg E136). Eklerde daima nun ile yazılır ve bir işaret görülmez.

BM’da nġ yazılışı karışıktır. Kalın sıradaki sözlerde nġ ( ) ile yazıldığı görüldüğü gibi (msl. anġla- BM70b, 71a; banġla- BM32b) aynı yerde yalnız nun ile yazıldığı da vardır (banla- BM

² Pritsak’ın kullandığı kısaltmalar şu şekildedir: T: Tercümân-ı Türki ve ‘Arabi, AH: Kitâbü’l-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk, BM: Bülgatü’l-Müştâk fi Lüğati’t-Türk ve’l-Kıfçak TZ: Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lüğati’t-Türkiye MS: Eş-Şuduru’d-Dehebiyye ve’l-Kıta‘i’l-Aḥmediyye fi’l-Lüğati’t-Türkiye Q: El-Ḳavâninü’l-Külliyi li-Zabti’l-Lüğati’t-Türkiye.

32b). İki kef ile yazıldığı da görülür (tañar- Džā-UUBM35a). Eklerde ise nun ile yazılışı hakimdir.

KK'de kelime köklerinde ince sıradaki sözlerde *ng̃* ile yazılmıştır. Hatta kef'in üstüne bir de üç nokta konulmaktadır (msl. *teñgiz* KK58). Kalın sıradaki sözlerde ise, bazen *ng̃* (*donguz* KK62), bazen yalnız *g̃* yazılır (msl. *soğra* KK37). Eklerde ise hep nun ile yazılır fakat çok kere nun'un üstünde küçük bir kef vardır (msl. *keldin 20zÖldin 5FZüKK18, ıulun* KK46).

Diğer eserlere oranla belirgin bir imlâ ayrılığı gösteren (özellikle ünlülerde) TZ'de *ng̃* ünsüzü de düzenli bir şekilde *ng̃* ile yazılmaktadır (msl. *TaÆrı* TZ3b10, 41b6, 96a13; *teñgiz* TZ7a13; *teñg* TZ22b1, 89a12 vb.).

Not: TZ'de şahıs zamiri sen'deki n sesi de, özellikle eksiz ve kendisinin ek durumunda olduğu fiil çekimlerinde, *ng̃* ile yazılmıştır (*señg* TZ 39b12, 40b9 vb.)." (Karamanlıoğlu 1994: 6-7)³

Yukarıda adı geçen eserlerin tıpkıbasımlarını (Caferoğlu 1931; Atalay 1945; Toparlı-Çögenli vd. 1999; Toparlı-Çögenli vd. 2000) incelediğimde bazı metinlerde farklı yazımlar olduğunu da fark ettim. Örneğin *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*'de yukarıda sayılanlar dışında *ng̃* ve *q̃* kullanımları olduğunu da gördüm: *tonğuz* "domuz" 12a9, *yalıqız* "yalnız" 27b10. Aynı şekilde *Et-tuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*'de de n, g̃, ng̃, ng̃g̃ şeklinde yazımlara rastladım: *kalın* "kalın" 9a2, *konş* "komşu" 11b12, *tansıq* "acayıp" 23b13, *yana* "yön, cihet" 12a1, *yağıl-* "yanıl-" 27a3, *yalıgız* 62a1, *yalıngız* "yalnız" 38b1, *qaranği* "karanlık" 6b12, *dañguz* "domuz" 14b2. Son örnek özellikle dikkat çekicidir.

Bunların dışında, Memlûk Kıpçak sahasıyla ilgili olarak 14. yüzyılda yazılan bir başka metinde de damak n'sinin yazımında benzer bir karışıklık göze çarpar. Yemen'de hüküm sürmüş olan Resulî hanedanının altıncı sultanı olan El-Malik El-Efdal El-Abbâs bin 'Ali (1363-1377) için yazılan ve tıpkıbasımı da yapılmış olan (Varisco 1998) Arapça bir antoloji içinde yer alan 20 sayfalık, çok dilli (Arapça-Türkçe-Farsça-Grekçe-Ermenice-Moğolca) bir sözlük olan "*Rasûlid Hexaglot*"ta

³ Karamanlıoğlu'nun eserinde yer alan kısaltmalar: T- Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, TZ-Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye, EH-Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, BM- Bülğatü'l-Müştaş fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak KK - El-Ķavâninü'l-Külliyê li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye.

da damak n'sinin yazımıyla ilgili dikkat çekici örnekler bulunmaktadır (Golden 2000).

Damak n'sinin genelde نك ile (تنكري *Teñgri* 186a1, انكغل *añgıl* 187b8, اي تنكر *ittiñgiz* 188a8, ايتنك *ittiñg* 188a16, بنا *bañga*, سا *sañga*, كمنك *kimiñg* 188b18, سينكوك *siñgük* 199a23 vd.) yazıldığı *Rasûlid Hexaglot*'ta انغا *anğa* 188b23, تنغري *Tanğrı* 198a1, قرانغو ve قرانغو *qaranğu* 192b9-198a25, دنغز *denğiz* 193a20, تنغوز *tonğuz* 199c18, يىغاڭ *yanğak* 198b22, سنغك *siñgek* 200b11), غ *yalğuz* 204a1) ve ن (سنوك *sünüik* 190b2, قرنو *qaranu* 191a27, طنز *tonuz* 195b13, كۆنلۈڭى *könlüñi* 198c27, يالين *yalın* 203b10, سون *son* 211b11) yazımı da görülür. Aynı sözcüğün farklı şekillerde yazılmış olması da bu metinde dikkat çekmektedir.

Benzer bir yazım özelliğinin ilk Budist Türkçe metinlerden olan *MaitrSengim*'de de var olduğunu görüyoruz. Ağca'nın Eski Türkçe metinlerdeki /ŋ~/g/ değişkenliği üzerine yazdığı makaleden öğrendiğimiz kadarıyla *MaitrSengim*'de damak n'sini göstermek için çeşitli şekiller kullanılmıştır, bunlar makalede /ŋ/, /g/, *ince sıradan* /K/, *kalın sıradan* /Q/ ve /NK/ olarak sıralanmıştır (Ağca 2012: 74-77). Ağca, makalenin genelinde olduğu gibi *MaitrSengim* için de bu durumun yazıma ilişkin bir özellik olmadığını, bir ses değişikliğine işaret ettiğini savunmuştur.

SONUÇ

Yukarıda ele aldığımız metinlerdeki bu yazım özellikleri ile konumuz olan Kur'an tercümesindeki yazım özellikleri benzer görünse de damak n'sinin Uygur ve Kıpçak sahası metinlerindeki farklı yazımlarının sayısının, bizim konumuz olan yazmadakinden daha az olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca Karamanlıoğlu ve Pritsak'ın verdiği bilgiler, adı geçen Kıpçak sahası eserlerinde damak n'sinin farklı yazımlarının sistemli olduğuna da işaret etmektedir. *Rasûlid Hexaglot*'ta ise sistemli bir yazım alışkanlığından bahsetmek zordur. Buna karşılık hem *Rasûlid Hexaglot*'un hem de Karamanlıoğlu, Pritsak ve Ağca'nın verdiği bilgilerin konumuz olan metne ilişkin çıkarımlarımızda bize fayda sağlayacağı kesindir. Şöyle ki: Damak n'sinin yazımında karşılaşılan bu ilginç durumun bir benzerini bizim tespit edebildiğimiz eserler Ağca'nın makalesi vesilesiyle hakkında bilgi sahibi olduğumuz Eski Uygur Türkçesine ait bir metin olan *MaitrSengim*, Kıpçak sahası özelliklerini yansıtan *Rasûlid Hexaglot* ve yukarıda Pritsak'tan alıntıyla gösterdiğimiz, Karamanlıoğlu'nun eserinde de bahsi geçen diğer Kıpçak sahası metinleridir. Konumuz olan Kur'an tercümesinin Türkçe kısmının genel dil özellikleri Eski Anadolu Türkçesiyle uyumludur; fakat yukarıdaki

veriler, metnin olası istinsah tarihi ve yeri göz önüne alındığında yazımda bariz bir Kıpçak etkisi olduğu söylenebilir.

Ele aldığımız metinde damak n'sinin yazımında görülen bu farklılığın bir ses değişikliğine işaret etmediği, yazıma ilişkin bir karışıklık (kusurlu yazım ya da müstensihin yazım alışkanlığı) olduğu kanaatindeyim. Metinde aynı sözcük için farklı şekillerin kullanılmış olması da bu çıkarımda bulunmamı sağlıyor. Bu metinde damak n'sinin ses değerine ilişkin olarak sadece bir hususu belirtmek isterim: Metinden yaptığımız tüm alıntılardan ve damak n'si için kullanılan harf ve harf çiftlerinin tasnifinden de anlaşılacağı üzere sadece ön damak ve art damak n'si birbirinden ayrılmıştır. Damak n'si için kullanılan tüm işaretler aslında sadece iki sesi, daha doğrusu bir tek sesin ön ve art ünlülerle kullanımını göstermektedir. Daha önce de belirttiğim gibi ئ ve ن ön damak n'si olarak, neredeyse hep, ön ünlülü sözcüklerde ve bunlara ulanan eklerde, diğer işaretler ise art damak n'sini göstermek üzere art ünlülü sözcüklerde ve bunlara ulanan eklerde kullanılmıştır. Dolayısıyla metinde hangi işaretlerle yazılmış ve yukarıda nasıl transkribe edilmiş olursa olsun bu harflerin işaret ettiği seslerin aynı olduğunu düşünüyorum. Örneğin “son” sözcüğü için üç farklı yazım olduğunu görmekteyiz: *soη*, *soḵ* ve *sow*. Bana göre bu üç sözcüğün sonunda farklı harfler olsa da hepsi fonetik olarak “soḡ” kabul edilmelidir. Transkripsiyonda farklı harflerin kullanılması, metnin bu ilgi çekici yazım özelliğinin vurgulanması ve dikkat çekmesi amacıyla tercih edilmiştir.

Sonuç olarak bu çevirinin, Anadolu sahasında okunmak üzere, Eski Anadolu Türkçesine hâkim; ama kendi coğrafyasının yazım alışkanlıklarını da terk etmemiş olan bir Kıpçak tarafından yapılmış olması ihtimalinin son derece yüksek olduğunu düşünüyorum.

Tablo 1. BL OR 9515'te bulunan Kur'an tercümesinde “damak n'si”ni gösteren harf ve harf çiftlerinin kullanım yerleri ve sıklığı									
Harf	Kök veya gövde	Teklik 2. şahıs iyelik ekinde	Teklik 2. şahıs g. geçmiş ve şart çekiminde	Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde	Çokluk 2. şahıs g. geçmiş ve şart çekiminde	Çokluk 2. şahıs emir çekiminde	Yönelme durumunda	İlgi durumunda	TOPLAM
ڤ	28	32	24	51	38	71	--	112	355
ق	41	21	12	56	36	65	14	7	252
ق	36	25	11	9	4	44	4	26	159
غ	1	--	--	2	1	1	--	--	5
ن	2	1	2	--	--	18	--	280	303
ڤ	650+	--	1	--	--	--	--	--	650+
ڤق	17	4	--	--	--	1	1	--	23
ڤق	2	1	--	--	--	--	--	--	3
ڤغ	11	--	--	--	--	--	500+	--	500+

KAYNAKÇA

- AĞCA, Ferruh (2012), “Eski Türkçe Metinlerde /η~/ /g/ Değişkenliği Üzerine” *Türkbilig*, Sayı 23, s. 69-82.
- ATALAY, Besim (1945), *Ettuhfēt-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931), *Abu Hayyân - Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, İstanbul.
- GOLDEN, Peter B. (Ed.) (2000) *The King's Dictionary: The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol*, (İngilizceye çev. Tibor Halasi-Kun, Peter B. Golden, Louis Ligeti ve Edmund Schütz), *Handbook of Oriental Studies*, section 8: Central Asia, vol. 4., Brill, Leiden-Boston-Köln.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay.: 579, Ankara.
- MEREDITH-OWENS, Glyn Munro (1957), “Notes on an Old Ottoman Translation of the Kur'ân” *Oriens*, Vol. 10, No. 2, s. 258-276.
- PRITSAK, Omeljan (1988), “Kıpçakça”, *Tarihî Türk Şiveleri (Çev. M. Akalın) içinde, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.:73, Seri:IV, Sayı:A.21*, Ankara, s. 111-122.
- TOPARLI, Recep, M. Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık (1999), *El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 728, Ankara.
- TOPARLI, Recep, M. Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık (2000), *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemi ve Mugali*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 763, Ankara, 2000.
- VARISCO, Daniel Martin (Ed.) (1998), *The manuscript of al-Malik al-Afdal al-Abbas b. Ali b. Daud b. Yusuf b. Umar b. Ali İbn Rasul, A Medieval Arabic Anthology from the Yemen*, E.J.W. Gibb Memorial Trust.

